

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В ЗАКЛАДАХ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ

Леонова В. І.

*У статті проаналізовано основні етичні норми та принципи успішної діяльності соціального педагога.
Ключові слова: професійна етика, соціально-педагогічна етика, етичні принципи.*

В статье проанализировано основные этические нормы и принципы успешной деятельности социального педагога.

Ключевые слова: профессиональная этика, социально-педагогическая этика, этические принципы.

*The basic ethical norms and principles of social pedagogue's successful work have been analyzed in the article.
Key words: professional ethic, socio-pedagogical ethic, ethical principles.*

Постановка проблеми. Неодмінною запорукою успішності соціально-педагогічної діяльності є застосування етичних принципів у роботі. Але цій проблемі приділяється замало уваги: спостерігається слабка підготовленість соціальних педагогів, розрив між теорією і практикою соціально-педагогічної діяльності. Процес формування професійно-етичної культури соціального педагога до теперішнього часу не підданий спеціальному аналізу, хоча вже є роботи, що розкривають ту чи іншу сторону даної проблеми.

Аналіз останніх досліджень. Великий внесок у вивчення формування професійної етики соціального педагога здійснили такі вчені в своїх працях: Г. І. Белякова "Професійна етика", Г. П. Медведева "Етика соціальної роботи", Овчарова, М. В. Фирсов, Е. Ярская-Смирнова "Професійна етика соціальної роботи", М. М. Бахтін "Естетика словесної творчості", Г. І. Белякова "Професійний етикет", С. В. Савкіна "Правила професійної етики при проведенні педагогічної діагностики".

Мета статті – виявлення етичних принципів, необхідних для успішної діяльності майбутніх соціальних педагогів.

Виклад основного матеріалу. Професійна етика – це сукупність стійких норм і правил, якими повинен керуватися працівник у своїй діяльності.

У світі суспільних відносин люди, які роблять щось, чого не вміють інші, одразу ж опиняються перед певними обов'язками щодо до тих, хто користується їхніми послугами [1].

Соціально-педагогічна етика включає постулати про обов'язок, конфіденційність, добро й зло, інші моральні та філософські категорії і пріоритети в охороні дитинства [2].

Соціальному педагогу інтернатного закладу доводиться розв'язувати завдання, децю відмінні від тих, які стоять перед його колегою у звичайному загальноосвітньому навчальному закладі. Це пов'язано з тим, що в школах-інтернатах формується особливий тип особистості, для соціалізації якої необхідне своєчасне подолання кризових ситуацій та розв'язання проблем вихованця на основі самоусвідомлення ним ставлення до самого себе, оточення та навколишнього середовища. Наставнику необхідно вчити дітей, які, будучи позбавленими батьківського тепла та ласки, нерідко встигнувши зневірися і втратити будь-яку надію у своєму житті, сприймати життя оптимістично. На думку Л. М. Артюшкіної та А. О. Поляничко, у центрі уваги соціального педагога повинна бути соціалізація вихованця інтернату, інтеграція його у суспільство як альтернатива відособлення, "випадання" з унормованих соціальних стосунків. Тобто дитину необхідно вчити бути "архітектором" власного життя, який відчуває впевненість у майбутньому і здатний виявляти повагу та довіру не лише до самого себе, а й до всього світу [5].

Етика соціального педагога ґрунтується на загальнолюдській моралі, загальному громадянському законодавстві та загальних етичних нормах наукової праці й наукового спілкування.

Соціально-педагогічна етика – особливий феномен. Його сутність та зміст найбільш повно та послідовно розкривається за допомогою аналізу структури, у якій можна виокремити такі блоки [3, с. 24]:

1. Етика ставлення соціального педагога до своєї праці, до предмета своєї діяльності.
2. Етика відносин "по вертикалі" – у системі "соціальний педагог – учень", яка розглядає основні принципи та норми цих взаємин та вимог, які висуваються до особистості та поведінки соціального педагога.
3. Етика відносин "по горизонталі" – у системі "соціальний педагог – педагоги", у якій розглядаються ті відносини, які регламентуються не стільки загальними нормами, скільки специфікою діяльності та психології соціального педагога.
4. Етика адміністративно-ділових відносин соціального педагога та керівних структур, яка встановлює обом сторонам визначені "правила гри", спрямовані на оптимізацію управління системою навчання.

Для того щоб будувати свою поведінку згідно з правилами етикету, необхідно слідувати його принципам, які відображають моральні вимоги, що висуваються до культури відносин, Л. С. Ліхачов [4] виділяє чотири принципи етикету:

1. Принцип гуманізму. Принцип гуманізму вимагає від соціального робітника поваги до людини, визнання гідності її особи; доброзичливого до нього ставлення. Принцип втілюється в таких вимогах до поведінки соціального працівника, як ввічливість, тактовність, скромність, чуйність, уважність і точність.

2. Принцип доцільності дій. Сучасний етикет відрізняється від етикету середніх століть в першу чергу своєю доцільністю. Основні правила його перебувають у тій чи іншій формі вимоги не завдавати своїми діями клопоту оточенню і самому собі. Тому сучасний етикет вимагає не заучування правил, а творчого використання їх відповідно до конкретних ситуацій.

3. Принцип естетичної привабливості поведінки (краси поведінки). Етикет нашого часу вимагає, щоб поведінка і зовнішній вигляд людини відповідали душевним якостям особистості, тому поведінка і зовнішній вигляд фахівця повинні бути естетичними, привабливими. Не можна з'являтися в установі і тим паче перед клієнтом недбало і неохайно одягненим, в брудному, нечищеному взутті, з незачесаною головою, оскільки це неестетично. Одяг може бути недорогий – це зрозуміло і буде нормально сприйнято клієнтом, але якщо він брудний, пом'ятий – це викличе негативне ставлення до соціального працівника. У розмові з клієнтом слід помірно користуватися такими засобами невербального спілкування, як міміка та пантоміміка – надмірність жестів може бути витлумачена як нещирість, награність; повна їх відсутність – як скутість чи байдужість; в той час як благородна стриманість жестів є ознакою врівноваженості і духовної сили. Мова повинна бути спокійною, плавною, зрозумілою, без вульгаризмів і неологізмів.

4. Принцип обліку народних звичаїв і традицій. Цей принцип важливо дотримуватися в роботі тому, що кожен народ має власну невербальну знакову систему, власні звичаї і традиції, багато з яких свято шануються нашими сучасниками. При всій їх схожості в основі – повага до старших, надання допомоги слабким і їх захист, вміння триматися з гідністю – прояв їх може бути різним. І соціальному працівнику, щоб випадково не потрапити в незручне становище, слід вивчати традиції і звичаї того народу, з представниками якого він працює.

Вивчення особливостей діяльності фахівців соціальної роботи в Україні засвідчує, що останніми роками достатньо уваги приділяється не лише професійним якостям, які використовують для проектування ефективних технологій освітньої підготовки професіонала, а й якостям моральним, які виступають підґрунтям професійно-особистісного розвитку. Серед необхідних моральних якостей, пов'язаних із професійно-особистісними характеристиками соціального педагога, виступають: активність, благородство, відповідальність, урівноваженість, витримка, гуманність, громадянськість, доброзичливість, дружелюбність, ініціативність, мужність, надійність, людяність, правдивість, працелюбність, принциповість, співчутливість, тактовність, терпимість, чесність, оптимістичність, скромність, сміливість, розсудливість, щирість, уважність тощо [4].

Основою особистості соціального працівника є моральність як внутрішня, духовна якість людини. На думку Ярської-Смирнкової [7], моральна свідомість соціального працівника містить три необхідні компоненти: моральні знання, моральні переконання і моральну потребу.

Моральні знання. Основні знання про етику, мораль і моральність, в тому числі і в галузі професійної діяльності, соціальний працівник отримує в процесі навчання в середньому спеціальному навчальному закладі, виші чи на курсах і факультетах підвищення кваліфікації. Слід зазначити, що знання норм моралі не завжди породжує моральність поведінки, і тому необхідно визнати, що стосовно практики професійної діяльності знання зберігають значну самостійність – вони можуть не використовуватися в професійній діяльності. У цьому разі спостерігається явище так званої "подвійної моралі", тобто особа теоретично може чудово орієнтуватися в питаннях моральності, у тому числі і професійної моралі, але не вважає для себе обов'язковим слідувати її вимогам.

Моральні переконання – це заснована на досвіді та знаннях впевненість соціального працівника в справедливості вимог професійної моралі. Моральні переконання є більш високим ступенем розвитку особистості фахівця, його свідомості, оскільки засновані на глибокій і всебічній оцінці особистістю відомих їй моральних норм, перевірці їх соціальною практикою, життєвим і професійним досвідом, їх внутрішньому схваленні й органічному прийнятті як єдино правильних і можливих. Моральні переконання вимагають від фахівця вміння поглянути на свою працю з точки зору інтересів справи, з'ясувати співвідношення між тим корисним, що він робить для суспільства і клієнтів, і тим, що він зобов'язаний зробити. Моральні переконання визначають теоретичну і практичну підготовленість спеціаліста до професійної діяльності, є підставою для його свідомого ставлення до своєї поведінки та дій у практиці соціальної роботи.

Моральна потреба – найвищий ступінь моральної свідомості соціального працівника, яка характеризується наявністю моральної потреби в дотриманні вимог професійної етики. Коли дотримання вимог професійної етики стає внутрішньою потребою людини, вона відповідно до етичних принципів організовує всі свої вольові та емоційні якості, спрямовує зусилля на вирішення етично складних проблем саме з точки зору моральності. У цьому разі дотримання вимог професійної етики стає стійкою якістю особистості, потужним фактором, що мобілізує її для організації своєї поведінки і діяльності, справою боргу та совісті, честі і гідності. Керуючись своїми моральними потребами, фахівець не може поступитися ними і вчинити дії, що з його точки зору не відповідають критеріям добра і зла, але ситуативно зумовлені як

необхідні. Є. І. Холостова [6] за головні виділяє такі моральні та духовні якості особистості соціального педагога:

Чесність – якість, обов'язкова для соціального працівника. Соціальний працівник повинен говорити правду про становище клієнта, про можливість вирішувати його проблеми, про ті труднощі, які виникають у роботі, про скоєні помилки.

Об'єктивність. Соціальний працівник – людина, і повністю виключати людський фактор в його взаєминах з клієнтом неможливо; однак при оцінці проблем клієнта та його якостей соціальний працівник повинен дотримуватися об'єктивності, відмовившись від власних емоцій. В іншому разі він може, переоцінивши клієнта, вимагати від нього неможливого; недооцінивши його, – налаштувати клієнта на роботу "з прохолодою", викликати в нього бажання незалежно від особистого потенціалу вирішити свої проблеми цілком за рахунок зусиль працівників соціального захисту, що, безумовно, не піде на користь ні самому клієнту, ні суспільству, ні соціальному працівнику.

Тактовність – це якість, що припускає вміння соціального працівника передбачити всі об'єктивні наслідки своїх вчинків та їх суб'єктивне сприйняття клієнтом, колегами та іншими людьми. Тактовність як якість особистості соціального працівника необхідна внаслідок того, що йому завжди необхідно дотримуватися безлічі моральних вимог одночасно, причому вони можуть суперечити одна одній. Як якість особистості тактовність особливо необхідна соціальному працівнику, якому в силу професійної специфіки доводиться мати справу з людьми слабкими, хворими, приниженими, роздратованими, чие самолюбство вже достатньою мірою зачепили тими обставинами, в яких вони знаходяться.

Терплячість – і як обов'язковий принцип у взаємовідносинах соціального працівника з клієнтом, і як неодмінна якість особистості професіонала. Терплячість соціального працівника ґрунтується на навичці приймати людину такою, якою вона є, на визнання її права мати власні звички, погляди, переконання, вести той спосіб життя, який вона вважає за доцільне, якщо це не має кримінального чи іншого соціально небезпечного характеру. Терплячість не означає, однак, схвалення соціальним працівником тих негативних ідей чи дій клієнта, які можуть справити негативний вплив на життєдіяльність останнього, його найближче оточення або суспільство в цілому.

Любов до людей – соціальний педагог повинен вміти бачити в людях позитивні якості, оскільки саме це може стати основою його любові до них. Працюючи з клієнтом і визначаючи його позитивні риси і якості, соціальний працівник повинен прагнути до того, щоб змінити думку клієнта про самого себе і викликати ту позитивну трансформацію особистості, яка спричинить за собою позитивну зміну її життєвих обставин.

Самокритичність – невід'ємна якість соціального працівника. Уміння аналізувати свою діяльність, бачити власні помилки і шляхи їх виправлення, давати неупереджену оцінку своїм діям і поведінці, не вигороджуючи себе і не шукаючи самовиправдань, – одна з якостей, що дають соціальному працівнику можливість не тільки чесно виконувати свій обов'язок, але й удосконалюватися в професійній діяльності.

Комунікабельність – одна з найважливіших якостей соціального педагога. Тому що саме із спілкування починається його знайомство з клієнтом, спілкуванням робота і закінчується. Від комунікативної здатності соціального педагога багато в чому залежить успіх його діяльності, тому що саме в процесі спілкування він дізнається про проблеми клієнта, його надії та очікування, виробляє план спільних дій щодо вирішення проблеми і обговорює хід його виконання та результати. У ході спілкування можуть відкритися зміни обставин клієнта, що дозволить внести корективи в роботу, зробити її більш продуктивною.

Оптимізм. Фахівцеві, що постійно бачить людські страждання, важко зберігати оптимізм, віру у справедливість і торжество добра, проте це необхідно, тому що, крім матеріальної, побутової і будь-якої іншої допомоги, соціальний педагог повинен нести людям радість, надію і віру в краще, а це неможливо здійснити, якщо сам він не має ні віри, ні надії. Джерелом оптимізму соціального педагога є переконаність у можливості соціальної справедливості, здатності людини до постійного саморозвитку та самовдосконалення.

Емпатія – розуміння емоційного стану, проникнення в переживання іншої людини. Здатність до емпатії у формі співпереживання і співчуття є необхідною рисою особистості соціального педагога і багато в чому визначається його вмінням поставити себе на місце клієнта. Ця якість розвивається у міру накопичення фахівцем життєвого і професійного досвіду.

Творче мислення – невід'ємна характеристика соціального працівника. У соціальній роботі, незважаючи на те, що є певна класифікація стандартних положень, немає абсолютно ідентичних ситуацій та однакових клієнтів. У кожному конкретному випадку соціальний працівник повинен, приймаючи рішення, враховувати найменші нюанси справи, щоб прийняти оптимальне рішення і отримати найкращий результат. За відсутності творчого мислення фахівець постійно буде діяти за однаковою схемою, що істотно знизить мобільність рішень, ефективність його роботи і може негативно позначитися на клієнті, оскільки в соціальній роботі не існує готових рецептів, які можна застосувати в будь-яких обставинах і ситуаціях. Відсутність творчого мислення у фахівця буде розцінено його клієнтом як неувважність, брак досвіду та відсутність бажання допомогти, через що уся соціальна робота може зійти нанівець.

Таким чином, в основі особистісно-моральних якостей соціального працівника лежить формула "розум + вміння + співчуття". Саме така комбінація дає найкращий результат взаємодії фахівця з клієнтом [6].

Висновок. Етичні завдання сучасного соціального педагога постійно ускладнюються. У коло його діяльності все частіше потрапляють бездоглядні і безпритульні діти. Саме вони неабияк відчують нагальну потребу у ресоціалізації. Тому справжнім фахівцям необхідно усвідомлювати, пропускати крізь себе нові соціально-етичні турботи. Водночас творіння добра надає фахівцям їх зміст буття, виступає їх моральним обов'язком. Добро повинно діяти на засадах добровільності, дієвості, сердечності, чуйності [2].

Аналіз наукових джерел довів, що професія соціального педагога цілком залежить від етичних принципів. Цей висновок можна зробити на підставі тих фактів, що діяльність соціального педагога у закладах соціального захисту дітей пов'язана безпосередньо з дитячим контактом. А отримання позитивних результатів без використання етичних принципів роботи неможливе. Тому майбутній соціальний педагог повинен не лише бути кваліфікованим робітником своєї справи, але і добре володіти та застосовувати на практиці етичні норми та принципи професійної соціальної діяльності. Забезпечити це можна лише якщо на достатньому рівні приділяти увагу цій проблемі та спрямовувати максимум зусиль для того, щоб професійна підготовка соціальних педагогів обов'язково включала в себе підготовку і з напружкою етичної професійної компетенції.

Література

1. Бакштановский В. И. Профессиональная этика / В. И. Бакштановский, Ю. В. Согомонов // Социологические исследования. – 2005. – № 1.
2. Зозуляк-Случик Р. В. Етика соціально-педагогічної діяльності : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / Р. В. Зозуляк-Случик, Б. І. Ковбас. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2011. – 212 с. – ISBN 978-617-7009-45-9.
3. Краснова Н. П. Етика ставлення соціального педагога до своєї праці / Н. П. Краснова // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2009. – № 4. – С. 24.
4. Лихачев Л. С. Школа этикета: поучения на всякий случай / Л. С. Лихачев. – Екатеринбург : Сред.-Урал. кн. зд-во, 1995.
5. Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / С. С. Пальчевський. – К. : Коңдор, 2005. – 560 с.
6. Холостова Е. И. Профессиональный и духовно-нравственный портрет социального работника / Е. И. Холостова. – М. : Союз, 1993.
7. Ярская-Смирнова Е. Профессиональная этика социальной работы : учеб. / Е. Ярская-Смирнова. – М. : Ключ, 1998.